

Vladimír Podborský

O možné kontinuitě sakrálních kruhových architektur v pravěku Evropy

---

Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica 16, 75-83

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Vladimír Podborský

O MOŽNÉ KONTINUITĚ SAKRÁLNÍCH KRUHOVÝCH
ARCHITEKTUR V PRAVĚKU EVROPY

Počínaje neolitem objevují se v některých částech Evropy zvláštní kruhové objekty, ohrazené příkopem, dřevěnými palisádami, příp. i hliněným násypem, později také kamennými bloky apod. Jde evidentně o areály nesídelní povahy; také jejich supulkrální význam ustupuje do pozadí, i když se v nich tu a tam lidské pohřby v různých souvislostech nacházejí. V posledních asi 20 letech se stále více poukazuje na kultovní význam těchto útvarů a rozvíjející se archeologický výzkum o tom přináší rok co rok nové důkazy.

Dnes jsou známy série kruhových architektur zvláště z neolitu středního a horního Podunají, dále pak z eneolitu a doby bronzové z Francie a britských ostrovů a konečně z doby římské a stěhování národů ze severní Evropy. Tyto tři oblasti jsou dominantami výskytu „posvátných kruhů“, mají však zpravidla všude i své předchůdce a pokračovatele. Z různých míst a časových úseků pravěku pak jsou známy nebo se postupně objevují obdobné útvary, takže snad jednou bude možno formulovat hypotézu o univerzálnosti kruhových sociokultovních architektur v pravěku vůbec.

„Kreęi kamienne” wielbarské kultury prvých století n.l., kterým věnoval v nové době velkou pozornost zvláště Jerzy Kmiecinski¹, představují výrazný kulturní fenomén severní Evropy. Dílo J. Kmiecinského je v oblasti poznání těchto památek inspirující a dalo mi také podnět k napsání této úvahy; připisuji ji k počtě pracovního a životního jubilea tohoto výborného organizátora archeologických výzkumů, manažera, badatele a dobrého člověka.

Dosud nejstarší kruhové sakrální objekty pocházejí z mladšího neolitu. Jejich výskyt ve středním Podunají je spojen s nástupem lengyelské civilizace v Panonii, na jihozápadním Slovensku, jižní Moravě a v Dolním Rakousku; k západu se dále šíří do Bavorska, severní periferii jejich výskytu tvoří Čechy a okrajové jsou také příbuzné objekty v Porýní a dosud unikátní palisádový

---

¹ J. Kmiecinski, *Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim*, Łódź 1962, 92 n.; *Odry*, ed. J. Kmiecinski, Łódź 1968.

rondel v Quenstedt ve středním Německu. Celkem je dnes známo asi 80-90 neolitických kruhových staveb².

Pomineme-li rondel³ z Kothingeichendorf v Bavorsku, jemuž náleží primát objevu (1919-1924), byl to zejména objekt z Těšetic-Kyjovic na jižní Moravě, zkoumaný v letech 1968-1978, který vyvolal vlnu zájmu o podobné útvary a podnítl rozsáhlou leteckou, geofyzikální aj. prospekci. I když se evropská archeologie současně nalézá v začátečním stádiu výzkumu neolitických rondelů, lze z dosavadních odkryvů objektů v ČSSR (Těšetice-Kyjovice, Vedrovice, Bulhary, Svodín, Bučany, Vochov, Lochenice), Rakousku (Friebritz, Kamegg) a Bavorsku (Kothingeichendorf, Künzing-Unternberg) zobecnit některá společná charakteristika rondelů a formulovat první závěry o jejich funkci.

Základní stavební prvky neolitických kruhů tvoří příkop nálevkovitého profilu se spodním hrotem („Spitzgraben“), dřevěné palisády (1-4 pruhy vnitřních palisád, příp. i vnější palisádový prstenec) a patrně i hliněný násyp, vzniklý hloubením příkopu. Val však na řadě lokalit prokazatelný není a snad všude ani navršen nebyl. Uvedené prvky vytvářejí více méně pravidelný kruh. Na čtyřech hlavních světových stranách bývají přerušeny, čímž vytvářejí vstupy do vlastního ohrazeného areálu. Podle počtů příkopů se rozlišují rondely jednoduché, dvojitě a trojitě, podle úpravy vstupů lze vytřídit objekty s obyčejnými vstupy (typ Kothingeichendorf-Těšetice), rondely s křídlovitými koridory u vchodů (typ Bučany-Svodín) a rondely typu Lochenice-Unternberg, tvořené dvojitými segmenty u vchodů se vzájemně propojujících příkopů. Také podle velikosti lze rozlišit kruhy malé (Ø 40-70 m), střední (Ø 80-120 m) a velké (Ø až 300 m).

Funkční interpretace rondelů vychází jednak z jejich vnitřní zástavby, z náleзовé situace a nálezů samotných, jednak z jejich paleoastronomické orientace⁴. Vychází najevo, že tyto kruhy vytvářejí zvláštní oddělené sakrální okrsky některých – zřejmě centrálních osad a že jejich výstavba souvisela s upevňováním sociální organizace, s rozvojem společenského vědomí a všeobecnými ideovými inovacemi na začátku mladého neolitu. Patrně bude možno prokázat jejich vzájemně propojené funkce: sociální (shromažďovací, řídicí,

² Většinu známých neolitických kruhů uvádím se základní dokumentací v monografii Těšetice-Kyjovice IV *Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou*, Brno 1988, 173 n., mapa na str. 241; nově dokumentované rondely z Dolního Rakouska publikuje a tím jejich celkový počet v Evropě zvyšuje G. Trnka, *Vorläufige Ausgrabungsergebnisse der Kreisgrabenanlagen von Kamegg, Niederösterreich*, „Archaeologia Austriaca“ 1986, vol. 70, str. 87 n., obr. 1, 2.

³ Termín „rondel“ nahrazuje dnes jiné nepřesné, neurčité či zdlouhavé názvy těchto objektů (srov. k tomu V. Podborský, *Těšetice-Kyjovice IV*, str. 173, 239, pozn. 16).

⁴ Z. Weber, *Astronomická orientace rondelů z Těšetic-Kyjovic, okr. Znojmo*, „Sborník Prací Filosofické Faculty Brněnské University“ 1985, E, vol. 30, str. 23-39; Z. Podborský, *Vorläufige Untersuchungen über vermutliche astronomische Orientierung einiger neolithischer Kreisgrabenanlagen*, [in:] *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur Nové Vozokany 1984*, Nitra-Wien 1986, str. 83-87.

distribuční), kalendářní (určení doby jarní rovnodennosti) a samozřejmě sakrální⁵. Dominantní kultovní funkce kruhů je dána existencí zvláštních (kultovních) jam, výskytem zvířecích i lidských skeletů a to často v takové situaci, že lze uvažovat přímo o obětech, častými nálezy hliněných figur, zvl. ženských sošek, případně jiných neobvyklých předmětů (např. keramický depot z Kamegg), event. i přítomností rozlámaných zrnotěrek, které mohou souviset s rituálním mletím zrna. Jen málo pravděpodobná je defenzivní funkce rondelů, která by snad přicházela v úvahu pouze u velkých objektů typu Svodin⁶. Také starší pokusy o vydávání rondelů za „citadely“, sídla panské vrstvy, kraaly apod. ztratily dnes jakékoli opodstatnění⁷.

Původní představu, že výskyt rondelů je vázán pouze na úzký časový horizont počátku lengyelské kultury vystřídal dnes názor, že kruhová, resp. volněji koncipovaná či jinak lokálně modifikovaná „informační“ a „sociokultovní“ architektura přežívá dále přinejmenším do eneolitu. V samotné lengyelské kultuře signalizují její další existenci složitě projektovaný rondel v Žilkovcích na Slovensku a patrně i některé další kruhy⁸. Ukazuje se dále, že zejména v horním Podunají a v Porýní se rondeloidní útvary vyskytují hojně zvláště v kulturách altheimské, chamské (Altheim-Holzen, Hienheim, Galgenberg aj.), nebo dokonce i mödlingsko-zöbingsko-jevišovické (Grossburgstall)⁹. Nepominutelný je v té souvislosti také čtverhranný útvar ze sídliště TRB v Makotřasích v Čechách, jehož paleoastronomický a rituální význam prokázala E. Pleslová-Štiková¹⁰. Z celkové návaznosti sakrálních rondeloidních staveb nelze posléze vyloučit ani tzv. *erdwerky* starší michelsberské kultury, které nemají vnitřní sídlištní zástavbu, a jim odpovídající *causewayed camp* (*causewayed enclosures*) kultury Windmill Hill jižní Anglie¹¹. Nejde tu sice již o skutečné kruhové útvary, nýbrž spíše o volně projektovaná ohrazení

⁵ K tomu podrobněji Podborský, *Těšetice-Kyjovice IV*, str. 258 n.

⁶ V. Němejcová-Pavůková, *Siedlung und Kreisgrabenanlagen der Lengyel-Kultur in Svodin (Südslowakei)*, [in:] *Internationales Symposium...*, str. 182.

⁷ Podborský, *Těšetice-Kyjovice IV*, str. 259.

⁸ J. Pavúk, *Einige aktuelle Probleme zum Studium der Lengyel-Kultur*, [in:] *Internationales Symposium...*, str. 217; celkově k tomu též Podborskij, *Těšetice-Kyjovice IV*, str. 194 n.

⁹ U. Boelicke, *Das neolithische Erdwerk Urmitz*, „Acta Praehistorica et Archaeologica“ 1976-1977, vol. 7/8, str. 110; P. J. R. Modderman, *Die neolithische Besiedlung bei Hienheim, Ldkr. Kelheim*, I. Kallmünz/OPF, 1977, 55; B. S. Otaway, *Einige befestigte Siedlung der Chamer Gruppe. Vorbericht der Ausgrabungen (1981) am Galgenberg*, „Berichte der Bayerische Bodendenkmalpflege“ 1981-1982, H. 22/23, str. 19 n.; H. Maurer, *Neolithische Kultobjekte aus dem niederösterreichischen Manhartsbergbereich*, Hückeswagen 1982, str. 89; týž, *Abriss der Ur- und Frühgeschichte des Waldviertels, Tagung Niederösterreich 1985*, Bonn-Wien 1986, str. 294.

¹⁰ E. Pleslová-Štiková, *Makotřasy – čtvercové „opevnění“ na sídlišti kultury nálevkovitých pohárů v Čechách*, „Sborník Prací Filosofické Faculty Brněnské University“ 1975-1976, E, vol. 20-21, str. 157 n.; táž, *Makotřasy: A TRB Site in Bohemia*, FAP 17, Praha 1986.

¹¹ J. Lüning, *Mittelneolithische Grabenanlagen im Rheinland und in Westfalen*, MittÖA Wien 1983-1984, H. 33-34, str. 18; Boelicke, *Das neolithische Erdwerk...*, str. 113; Pleslová-Štiková, *Makotřasy...*, str. 158.

s větším počtem vstupů, ale idea původní sakrální rondelové architektury se z nich patrně ještě zcela nevytratila.

Je-li a jaká je souvislost anglických megalitických *henge* (*Stone Circles*, *Stone Rings*) se staršími *causewayed camp* zůstává stále jedním z velkých problémů západoevropské archeologie. Stejně je tomu i s otázkou možných návazností anglických, příp. francouzských *henge* na kontinentální neolitické rondely. Časová distance mezi oběma druhy objektů je značná (cca -4300 : -3000 ad.), na druhé straně však vzájemná podobnost, zvláště v půdorysných dispozicích, je až příliš nápadná, jmenovitě v případě objektu z Avebury. Nechybí proto názory o přímých souvislostech kontinentálních rondelů s britskými *henge*¹².

Kruhové neprofánní stavby zbudované pravidelně z kamenných monolitů – menhirů a obchnané příkopem s vnějším(!) valem jsou rozšířeny od jižní Anglie až po Shetlandy, jsou i ve Skotsku, Walesu a Irsku; největší koncentrace *henge* je však v jihoanglických hrabstvích, kde stály klasické objekty jako Avebury, Durrington Walls, Woodhenge, Stonehenge atd. Většinou jde o dvouvhodové kruhy, u nichž spojnice vstupů zachovává podobný směr jako azimut severojižních bran kontinentálních neolitických rondelů. Uvnitř *henge* bývají často pohřby, zvláště v geometrickém středu kruhů, pod centrálním monolitem nebo v kamenné hrobce (Woodhenge, Arbor Low, Cricchie in Kintore, Stripple Stones); pravidelně jde o hroby chudě vybavené (přes dominantní lokaci), často dětské, někdy vysloveně o pohřeb oběti (dítě s rozštípnutou lebkou z Woodhenge), nebo vůbec o pohřby zvláštní (skelet s přidatnou kremací apod.)¹³.

Datování britských *henge* není jednoduché. Nejstarší kruhové, příp. ještě dřevěné rotundy (Avebury, Stonehenge, Durrington Walls aj.) mohou pocházet ještě ze 3. tisíciletí př.n.l. (souvislost s kulturou Windmill Hill je pravděpodobná), vyvíjejí se však dále do doby bronzové; jsou postupně přestavovány a dostávají megalitický háv. Vrcholné stádium Stonehenge spadá, jak je všeobecně uznáváno, do doby kolem r. 1400 př.n.l. Avšak sakrálního *genia loci* těchto megalitických kruhových kromlechů využívali ještě keltští druidové, ba i sama křesťanská církev, která v sousedství některých z nich (Avebury, Rudston) nebo přímo v jejich středu (Knowlton) dala postavit vlastní kamenné kostelíky¹⁴.

¹² Naposledy J. Makkay, *Angaben zur Archäologie der Indogermanenfrage I.* „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae“ 1986, vol. 38, str. 24.

¹³ Velmi obsáhlou bibliografii k anglickým *henge* nelze na tomto místě rozvádět; odkazují alespoň na Podborský *Těšetice-Kyjovice IV.* str. 225 n.

¹⁴ Srov. G. Daniel, P. Bahn, *Ancient places*, London 1987, str. 10-11, přísl. obr. Podobně se udržela do rané doby dějinné idea čtvercové sakrální architektury, známé z neolitu Bulharska, eneolitu střední Evropy (Makotřasy) a patrně i z doby halštatské, která podle mínění Makkaye (*Angaben...*) našla své nejlepší vyjádření v podobě keltských čtvercových kultišť (*Viereckschanze*).

Funkce anglických *henge* je předmětem bádání již více než celé století. Nepochybně jde o střediska kultu, především slunečního, či vegetativních sil přírody vůbec. Nejvýstavnější objekty, které tvoří složité sestavy (např. oblast Durrington, Co. Wiltshire, v povodí řeky Avon), přímo navozují představu rozbujelých ceremoniálů, přesahující rámec této úvahy. Astronomická funkce mnohých kruhů (Stonehenge, Brodgar aj.) byla ostatně prokázána četnými paleoastronomickými studiemi, i experimentálně.

Idea sakrální kruhové architektury se v severozápadní megalitické Evropě udržela, lze říci, do konce doby bronzové. Nelze vyloučit určitou kontinuaci i přes dobu železnou, zvláště máme-li na mysli raný výskyt kamenných kruhů a mohyl v době laténské ve Skandinávii¹⁵.

Ani ve střední Evropě se posvátné kruhy zcela nevytratily. Dnes je lze sledovat téměř po celou dobu bronzovou; nešlo ovšem již o nákladné stavby typu neolitických rondelů, nýbrž spíše o lehčí, menší a patrně i racionálnější „informační“ a „sociokultovní“ architekturu. Identifikace pozůstatků takových staveb je ovšem obtížná. Vyžaduje velkoplošné odkryvy sídlišť, zvláště periferních částí osad – a těch je dosud pohřichu málo. Navíc se s podobnými objekty nepočítalo a tam kde chybí informovanost – archeologická stopa se snadno přehlédne. V tomto příspěvku není místa na shromáždění všech sakrálních, příp. i funerálních architektur kruhové podoby z doby bronzové; proto jen stručný poukaz na jejich doklady z území ČSR.

Na lokalitě „Sutny“ u Těšetic-Kyjovic na Moravě se podařilo zachytit v kontextu se sídlištními objekty únětické kultury a horákovské kultury pozdní doby halštatské část základového žlabu, který se stáčel do celkem pravidelného kruhu o vnějším průměru asi 11,30 m; jihozápadní část žlabu zničila povrchová skrývka terénu, nelze proto již uvažovat o případném vstupu do kruhem vymezeného prostoru. Žlab byl superponován větším halštatským objektem; souvisí tedy velmi pravděpodobně s únětickým osídlením starší doby bronzové. Zbývá doplnit, že tento žlab byl superponován také částí oblouku jiného základového žlabu, který se stáčel tak, že by mohl uzavírat ovál nebo velký kruh (Ø nejméně 30–40 m); tento mladší žlab je nedatovatelný¹⁶.

Střední doba bronzová přináší budování velkých pohřebních mohyl, často s obvodovými kamennými kruhy. U obce Horní Metelsko v západních Čechách se v souvislosti s rekognoskací místních mohylníků podařilo E. Čujanové-Jílkové objevit dva (původně patrně tři) pravidelné kruhové objekty, umístěné v přímé linii S-J ve vzdálenosti 650 m od sebe. Jižní kruh o vnějším průměru 114 m byl ohraničen příkopem s násypem z vnitřní strany a v jeho geometrickém středu stála kamenná stéla, k níž se paprskovitě sbíhaly plošně poskládané kameny. Průměr vnějšího příkopu severního kruhu činil

¹⁵ R. Wołągiewicz, *Die Goten im Bereich der Wielbark-Kultur*. [in:] *Peregrinatio Gothica*. „Archaeologia Baltica“ 1986, vol. 7, str. 67.

¹⁶ *Výzkum katedry archeologie a muzeologie fil. fak. UJEP v Brně*, dosud nepublikováno.

98 m, jeho střed však byl již zničen; průměr třetího kruhu, zakresleného na mapě z poč. 19. stol., by byl více než 200 m, dnes však tento kruh identifikovatelný není. Objevitelka kruhů uvažuje o jejich sakrálním významu a právem poukazuje na jejich anglické analogie¹⁷.

Z mladší doby bronzové je z Čech znám kruhový příkopkem vymezený objekt, situovaný stranou osady lidu knovízské kultury v Praze 9 – Čakovicích. Jde o útvar o vnějším průměru 17,65 x 17,30 m, s jediným průchodem ze SV, v jehož středu se našla jáma s plochým kamenem, interpretovaným B. Soudským jako základová deska stély. Místo bylo označeno jako sakrální a připsán mu význam solárního kultu s možnou funkcí astronomickou¹⁸. Jakousi volnou analogii čakovickému objektu tvoří nález z další knovízské osady u Mutějovic: jde opět o místo – tentokrát spíše čtyřúhelné s oblými rohy – vymezené příkopkem na ploše asi 1 aru, s průchodem z jihu, široce rozevřené k SSV; nacházelo se na nejvyšším místě osady a vzhledem k čakovické analogii je také interpretováno jako sakrální¹⁹. Konečně kus palisádového(?) žlabu, který se stáčí do půlkruhu a má přerušeni zhruba na východní straně, odkryl J. Říhovský také na ploše osady velatického lidu v Lovčičkách na Moravě; i když objekt přímo neinterpretoval, jeho vzezření je v naší souvislosti nepominutelné²⁰.

Lze říci, že i některé opevněné útvary doby bronzové vykazují plánovitě projektovanou kruhovou disposici. Z dosud nepočtených zkoumaných lokalit tohoto typu se dá vyvodit, že jde právě o takové objekty, v nichž se soustřeďují doklady sakrálních aktivit. Nápadné je to např. v Přítlukách na jižní Moravě, kde příkop s obsahem lidských lebek a částí skeletů lidských i zvířecích se patrně stácel do tvaru kruhové úseče, nebo na Skalce u Velimi ve stř. Čechách, kde celá složitá fortifikační soustava uzavírá velký kruh²¹.

¹⁷ E. Čujanová-Jilková, *Prvé objekty typu „henge“ v západních Čechách*, „Archeologické Rozhledy“ 1975, vol. 27, str. 481 n., obr. 1–4. V souvislosti s kruhovými mohylami doby bronzové jsou důležité tzv. *Kreisgräben* stř. Německa, kde příkop obepíná vesměs pravidelnou kruhovou plochu větších rozměrů s kamennými hrobkami po obvodu a s centrálním pohřbem uprostřed (B. Schmidt, W. Nitzschke, *Kreisgräben der jüngeren Bronzezeit im Harzvorland*, „Zeitschrift für Archäologie“ 1973, H. 7/2, str. 271–278).

¹⁸ B. Soudský, *Habitat de la civilisation de Knovíz à Čakovice près de Prague (Bohème)*, *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*, Praha 1966, str. 159, tab. XVIII; J. Kovářík, *Vznik a další vývoj knovízské kultury na území Prahy*, autoreferát kandidátské disertace, Brno 1988, str. 16.

¹⁹ J. Hrala, J. Fridrich, *Kulturní objekt v knovízské osadě u Mutějovic*, „Archeologické Rozhledy“ 1972, vol. 24, str. 601 n.

²⁰ J. Říhovský, *Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách*, „Památky Archeologické“ 1982, vol. 73, no 1, str. 35, obr. 5.

²¹ Z. Trnářková, *Objekty středodunajské mohylové kultury v Přítlukách na Moravě*, „Archeologické Rozhledy“ 1954, vol. 6, str. 746 n.; J. Hrala, Z. Sedláček, M. Vávra, *Die Problematik der neuen Ausgrabungen auf der befestigten Siedlung in Velim*, [in:] *Symposium Die Urnenfelderulturen Mitteleuropas Liblice 1985*, Praha 1987, str. 167–179; titíž, *Výzkum výšinného*

Všem sakrálním rondoidním útvarům doby bronzové pak je společná dominantní poloha v terénu, lokace s dobrým výhledem do okolí a zřejmá vazba na blízké osídlení, příp. pohřební okrsky, zároveň však určitá separace od těchto profánních či vysloveně funerálních jednotek. Časté jsou zde doklady obětin, příp. kultovních aranžmá; dosud jen výjimečně lze v těchto případech uvažovat o informační (astronomické) funkci, i když ji v žádném případě nelze předem vyloučit.

Dostáváme se konečně k výskytu „kręgů“ v severní Evropě v době římské. Jejich novodobou charakteristiku podal již počátkem 60. let J. Kmieciński, který se zamýšlel i nad problémem jejich vzniku, výskytu, chronologie a významu. Zdokumentoval výskyt kruhů v jižní Skandinávii, severním Německu a na polském Pomoří a podal přehled jejich možné interpretace²². Nejnověji řešil otázku kamenných kruhů wielbarské kultury v nejširších souvislostech R. Wołagiewicz; otevřel znovu zejména problém jejich skandinávského původu a jejich chronologie, provedl novou typologii kruhů a zapojil otázku jejich šíření do celkového kontextu etnických otázek doby římské²³. Z řady dalších badatelů budiž zmíněn vedle K. Walenty ještě alespoň A. Kokowski, který shrnul bibliografii „kręgů“ a poukázal na jejich existenci v celé oikumeně wielbarské kultury²⁴.

Z pestré konstrukční škály uvažovaných objektů jsou v naší souvislosti nejvýznamnější kruhy s uzavřeným kamenným obvodem. Mívají průměr od 7 do 30–38 m, jejich obvod je vymezen většími kameny (až 1,5 m nadzemní výšky), umístěnými ve 2–3 m intervalech (případně jsou úseky mezi většími kameny vyznačeny ještě kameny malými), a uprostřed stojí 1–4 kamenné bloky – stély. Za příklad mohou sloužit klasické kruhy na pohřebištích v Odrách nebo Grzybnicy²⁵. Na rozdíl od kruhů jiných typů, které jsou památníky vysloveně sepulkrálními, obsahují tyto skutečný pohřeb jen zřídka a pokud ano, pak jde často o pohřeb dodatečný²⁶. Čas od času jsou takové prázdné kruhy označovány za kenotafy, neboť jejich souvislost se skutečnými hrobkami

sidliště z doby bronzové ve Velimi, [in:] *Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové*, Brno 1988, str. 121–129.

²² Kmieciński, *Zagadnienie...*, str. 92 n.

²³ R. Wołagiewicz, *Kręgi kamienne w Grzybnicy*, Koszalin 1977, str. 45 n.; též *Die Goten...*, str. 65 n.

²⁴ K. Walenta, *Obrządek pogrzebowy na Pomorzu w okresie rzymskim*, „*Archeologia Baltica*” 1980–1981, vol. 5; A. Kokowski, *Zagadnienie kręgów kamiennych w środkowej strefie Pojezierza Pomorskiego*, „*Acta Universitatis Lodziensis*” 1987, *Folia archaeologica*, z. 8, str. 63–79.

²⁵ *Odry*, tab. LVI; A. B. Wołagiewicz, *Die Goten...*, str. 85, obr. 4. Srov. též objekty z Dorotowa, Grodna, Świerczyny či Zelgniewa, uváděné Kokowským, *Zagadnienie...*, str. 66 n., obr. 2–5.

²⁶ Wołagiewicz, *Die Goten...*, str. 66 n.

je dána společným místem výskytu²⁷. Pohřby v objektech takového typu bývají velmi chudé, příp. jsou zcela bez výbavy; uvažuje se i o obětech. Jak v té souvislosti nevzpomenout britské památky typu „henge“ se zcela obdobnými chudými pohřby, někdy dokonce se stopami násilí na skeletu?

Pokud jde o význam „kręgů“ s kamenným obvodem vycházelo se z obecného mínění, že jde o místa konání soudů a lidových shromáždění (pozdějších *thingů*), čemuž rezonuje i lidové označení *domareringar, kręgi sędziowskie* apod²⁸. Zvláště v případě velkých objektů typu Węsiory, kde se uvnitř kruhu našlo množství zřejmě rituálně rozbité keramiky, vychází nefunerální ráz místa zřetelně najevo, jak prokázal již J. Kmiecinski. Na velmi závažnou okolnost v této souvislosti poukázal také R. Wołagiewicz: posvátné kruhy – místa „wiewców“ – se projektovaly již při zřizování pohřebišť, tedy jaksi „s předstihem“; počítalo se s tím, že *thingy* konané zde na poli mrtvých budou pod ochranou zemřelých členů kmene²⁹. Jednotlivé lidské pohřby v kruzích mohou být skutečně dokladem krvavých nebo zápalných obětí, jaké jsou ve Skandinávii historicky doloženy u příležitosti konání *thingů* ještě ve 12. stol. n.l.³⁰

Uvažuje-li se o vlastní ideové podstatě kultovních praktik, které se v souvislosti s jednáním v kruzích mohly odehrávat, dochází se k až neuvěřitelně shodným formulacím, jaké bývají artikulovány v případě neolitických rondelů nebo megalitických *henge*. Sám kruh, jakožto geometrický útvar evokující sluneční terč, může být chápán jako symbol slunce a tím uváděn ve vztah k vegetativním silám přírody. Tento myšlenkový proud je ještě zvýrazněn agrárně-symbolickou aktivitou, jejíž doklady (stopy orby) se pod některými mohylami wielbarské kultury (Odry, Przywóz) podařilo zjistit³¹. Mrtvému pohřbenému pod takovou mohylou, symbolizující staré kultury plodnosti země, má tak být zajištěn další (posmrtný) život, resp. znovuzrození z lůna matky země³². Prvotní neolitická idea velké matky – země v hávu raných polyteistických představ si tak uchovala svoji identitu do časně doby dějinné; řada jejích derivátů přežívá ostatně ještě dále a je posléze integrována i do křesťanské věrouky.

²⁷ W. Hensel, *Polska starożytna*, Wrocław 1988, str. 554.

²⁸ Kmiecinski, *Zagadnienie...*, str. 96 (zde i starší literatura).

²⁹ Wołagiewicz, *Die Goten...*, str. 66.

³⁰ R. Wołagiewicz, *Kultura oksywska i wielbarska*, [in:] *Prahistoria ziem polskich*, vol. 5, Wrocław 1981, str. 176.

³¹ A. Niewęglowski, *Elementy religii*, [in:] *Prahistoria...*, str. 441.

³² Niewęglowski, *Elementy...*, str. 441.

Vladimír Podborský

O MOŽLIWOŚCIACH KONTYNUACJI
SAKRALNYCH KONSTRUKCJI KURHANOWYCH W PRADZIEJOWEJ EUROPIE

Poczynając od wczesnych faz neolitu, w niektórych częściach Europy pojawiają się obiekty kurhanowe, charakteryzujące się występowaniem rowów, konstrukcjami drewnianych palisad, ziemnymi bądź glinianymi nasypami, otoczone głazami kamiennymi. Dużo tego typu obiektów zarejestrowano w ostatnim dwudziestoleciu. Dziś znamy je z terenów nad górnym i środkowym Dunajem (datowane na neolit), z Francji i wysp brytyjskich (z eneolitu i wczesnego brązu) oraz z terenów Europy północnej (datowane na koniec okresu rzymskiego i okres wędrówek ludów).

Fenomenem dla Europy północnej są kręgi kamienne kultury wielbarskiej z pierwszych wieków naszej ery, którym dużo uwagi w swej pracy poświęcił Jerzy Kmiecinski.

Porównując poszczególne obiekty i analizując ich konstrukcję można zaobserwować podobieństwa związane prawdopodobnie ze sferą wierzeń ich twórców. Przypuszczalnie samą formę kręgów można łączyć z kultem słońca.